

M U L T A T U L I

Max
Havelaar

Of de koffieveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij

1860

Biografie

Multatuli — Eduard Douwes Dekker (1820–1887)

Eduard Douwes Dekker werd geboren op 2 maart 1820 in Amsterdam. Hij verliet de middelbare school vroeg, vertrok naar Oost-Indië als zeventienjarige en werkte zich op in het koloniaal ambtenarenapparaat. Na vele jaren in Indië werd hij in 1856 benoemd tot assistent-resident van Lebak, op West-Java. Wat hij daar zag — de systematische afpersing van de Javaanse bevolking door inheemse hoofden, gedoogd en soms actief gesteund door het Nederlandse bestuur — kon hij niet aanvaarden.

Hij probeerde officieel in te grijpen, werd genegeerd, en nam uiteindelijk ontslag. Terug in Nederland, berooid en verbitterd, schreef hij in 1859 in enkele weken tijds Max Havelaar. Hij publiceerde het in 1860 onder het pseudoniem Multatuli — Latijn voor "ik heb veel gedragen". Het boek was een onmiddellijk schandaal en een literaire sensatie. Het ontketende een publiek debat over het koloniale systeem dat decennia lang zou duren, en leidde uiteindelijk mee tot hervormingen in het bestuur van Nederlandsch-Indië.

Douwes Dekker bleef de rest van zijn leven schrijven — essays, toneelstukken, filosofische werken — maar niets overtrof Max Havelaar. Hij stierf op 19 februari 1887 in Ingelheim am Rhein, Duitsland, zevenenzestig jaar oud. Zijn boek wordt beschouwd als het belangrijkste Nederlandse proza-werk van de negentiende eeuw en als een van de invloedrijkste politieke romans ooit geschreven.

— *De redactie*

Noot van de uitgever

Bij de eerste uitgave

Deze editie van Max Havelaar volgt de tekst van de eerste druk uit 1860, in een moderne Nederlandse spelling. Bij de voorbereiding van deze uitgave is de vertaling systematisch geanalyseerd op taalkundige consistentie. De bevindingen verdienen een toelichting voor de lezer.

Vreemde woorden. Het boek bevat passages in het Frans, het Duits en het Maleis — geen vertaalfouten, maar bewuste keuzes van Multatuli zelf. Het Franse couplet ("Vingt florins... Je meurs de faim, de froid, de soif") is een liedje dat een personage zingt en staat ook zo in het origineel. Het lange Duitse gedicht — een nachtelijk moeder-kind gesprek — heeft Multatuli integraal in het Duits opgenomen; het in vertaling omzetten zou de literaire eigenheid ervan vernietigen. De Maleise en Javaanse termen (regent, sawah, padi, kris, gamelan, amok) zijn onmisbaar voor het begrip van de koloniale context en worden bij hun eerste verschijning door Multatuli zelf toegelicht.

Het dialectale "ich". De lezer zal opmerken dat sommige personages — Verbrugge, Duclari, Tine — consequent "ich" zeggen in plaats van het standaard-Nederlandse "ik". Dit is geen drukfout. Het is een dialectvorm uit het Limburgs en Brabants die Multatuli bewust gebruikt om zijn personages te karakteriseren via hun regionale spreektoon. De vertaler heeft deze kleur terecht bewaard.

Het refrein van hoofdstuk XI. De zin "En er kwam een engel uit de hemel die zei: 'Het zij zoals gij hebt gezegd'" keert zes maal terug in het elfde hoofdstuk. Dit is een liturgische litanie — een bijbels herhalingspatroon waarmee Multatuli het ritme van het Saïdjah-verhaal structureert. De herhaling is intentioneel en onmiskenbaar muzikaal bedoeld.

Voorwoord

Bij de eerste uitgave

Enkele jaren geleden verscheen Max Havelaar, en het wekte in Nederland een opschudding zoals het land nog nooit had gekend. De schrijver had het boek uitgebracht onder het pseudoniem Multatuli, maar al spoedig werd zijn werkelijke naam bekend: Eduard Douwes Dekker, vroeger assistent-resident in dienst van het Nederlandse gouvernement op Java. Vol vuur en bezieling bood hij het zijn landgenoten aan in de gedaante van een roman -- een boek waarin hij hun de ongelooflijke afpersing en tirannie onthulde waaraan de inlanders van Nederlands-Indië, 'dat schitterende rijk van Insulinde, dat zich als een smaragden guirlande om de evenaar slingert', dagelijks ten prooi vielen, en hoe hij zelf, nog in overheidsdienst, tevergeefs had geprobeerd een einde te maken aan de wreedheden die daar dagelijks plaatsvonden. Sommigen zagen er niet meer in dan een boeiende en meeslepende roman, maar de schrijver zelf hield vol dat er geen letter in stond die niet op waarheid berustte. Hij daagde de Nederlandse regering openlijk uit om het tegendeel te bewijzen, doch niemand heeft ooit de juistheid van zijn woorden betwist. Op het Internationaal Congres ter bevordering van de Sociale Wetenschappen te Amsterdam in 1863 herhaalde hij die uitdaging, maar er vond zich geen tegenstander die hem durfde tegemoet te treden. Kortom, de heer Douwes Dekker, die zeventien jaar lang in overheidsdienst had gestaan, had de waarheid eerder afgezwakt dan overdreven. Geen enkel feit is in Nederland ooit bestreden, en hij is nog altijd bereid zijn woorden te staven.

In de Nederlandse Staten-Generaal bleef het stil; niemand sprak een woord. Alleen de heer Van Twist, gewezen gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, liet zich tegenover de baron Van Hoevell ontvallen dat hij Max Havelaar misschien wel zou kunnen weerleggen, maar dat het niet in zijn belang was om dat te doen.

Het boek toont aan dat wat vroeger in De hut van oom Tom over de gruwelen jegens de slaven in Amerika werd geschreven, in het niet valt bij wat er dagelijks in Nederlands-Indië geschiedt.

Onder de naam Max Havelaar heeft de schrijver zijn eigen ervaringen in het Oosten verbeeld. In de eerste hoofdstukken is hij juist uit Indië teruggekeerd en ontmoet hij een

oude schoolkameraad, thans koffiehandelaar, de heer Droogstoppel. Deze heer Droogstoppel is zeer vermogend, terwijl de schrijver op dat moment volkomen berooid is. Hij vraagt zijn vroegere schoolgenoot daarom borg te staan voor de uitgave van zijn boek. Eerst wil Droogstoppel daar niets van weten, maar zodra hij inziet dat het ook hemzelf voordeel kan brengen, stemt hij toe. Droogstoppel is een typisch figuur: hij kent niets buiten zijn handel, is een groot egoïst, en de schrijver heeft hem met scherpe humor en rake spot getekend om het diepe contrast te laten zien tussen hemzelf en... sommige landgenoten die hij na zijn terugkeer uit Java misschien heeft ontmoet. Omdat de schrijver destijds een plaid of sjaal droeg, noemt Droogstoppel hem consequent de heer Sjaalman.

Enkele maanden na de verschijning van Max Havelaar bekende een van de meest vooraanstaande leden van de Tweede Kamer dat dit boek het gehele land met afschuw had vervuld. Tevergeefs probeerden de Nederlanders er een partijzaak van te maken. De schrijver verklaarde openlijk dat hij noch tot de liberalen noch tot de conservatieven behoorde, maar dat hij zich schaarde onder de banier van RECHT, GERECHTIGHEID en MENSENLIEFDE. Zodra hij zich echter uitsluitend als vriend van de mensheid presenteerde, zonder binding aan enige politieke partij, vermeed de ambtelijke wereld zelfs zijn naam uit te spreken en deed men alsof men de man was vergeten wiens gedrag vroeger als een terechtwijzing was beschouwd en wiens invloed gevaar dreigde voor hen die in functie waren. In plaats van de uitdaging aan te nemen, verkoos men de strijd te voeren met de laagste wapens: laster en smaad. De lezer zal de dwaze en huichelachtige opmerkingen van de heer Droogstoppel vanzelfsprekend niet aanzien voor de overtuigingen van de schrijver zelf. Het is juist Multatuli's opzet om Droogstoppel verfoeilijk en zijn wijsheid belachelijk te maken -- al spreekt hij soms de waarheid en het gezonde verstand, want hij is een type van een deel van het Nederlandse volk.

Dat is in het kort de strekking van het boek. Is het nog nodig te zeggen dat het elke letterkunde eer zou aandoen en dat men het met evenveel vrucht als genoeg kan lezen? Maar Max Havelaar is onsterfelijk, niet om zijn literaire kunst of talent, maar om de zaak die hij verdedigt. Iedereen die de onsterfelijke pleidooien van Harriet Beecher Stowe bewondert, behoort ook de aanklacht van Multatuli te lezen. Ik vergelijk Max Havelaar met De hut van oom Tom, maar ik vergelijk Multatuli, de kampvechter en martelaar van menselijkheid en rechtvaardigheid, niet met mevrouw Stowe. Want hoe groot haar

verdiensden ook zijn, ik weet niet dat zij haar toekomstig fortuin en alles wat het leven aangenaam maakt heeft opgeofferd voor een beginsel -- voor recht en gerechtigheid -- zoals Eduard Douwes Dekker heeft gedaan. Max Havelaar getuigt van een genie van een orde dat slechts op grote tussenpozen in de geschiedenis der wereld verschijnt. Zijn geest omvat in zijn intellectuele omvang de gehele mensheid, zonder onderscheid van ras of stand. Door de verspreiding van dit boek zal er een band ontstaan die alle liefhebbers van genie en rechtvaardigheid over de hele wereld met elkaar verbindt.

Het was de bedoeling van de schrijver om zijn werk in alle Europese talen te laten vertalen. Helaas heeft hij onbewust het eigendomsrecht van zijn eigen boek uit handen gegeven, en ware het niet dat het aldus 'wettelijk' aan het Nederlandse volk was onthouden, dan zou ik waarschijnlijk niet zijn vertaler zijn geworden. Maar ik heb mij gedwongen gevoeld de droeve waarheid zo wijd mogelijk bekend te maken over de wanbestuur van wetten die op zichzelf goed zijn, door de Nederlandse regering in haar Indische bezittingen. Voor het Britse volk zullen deze feiten nieuw zijn, want de boeken die in Engeland over Nederlands-Indië zijn verschenen, zijn schaars in aantal, oppervlakkig van aard en geven geen enkel beeld van de toestand van de inlandse bevolking. Ik kan geen oordeel vellen over de Engelse politiek of over Brits-Indië, maar hoe voortreffelijk het Britse bestuur ook moge zijn, het kan niet zo volmaakt zijn dat het niets meer te leren heeft.

Alphonse Johan Bernard Horstmar Nabuijs

Den Haag, 17 januari 1868

Inhoudsopgave

<i>Hoofdstuk I</i>	9
<i>Hoofdstuk II</i>	14
<i>Hoofdstuk III</i>	20
<i>Hoofdstuk IV</i>	26
<i>Hoofdstuk V</i>	37
<i>Hoofdstuk VI</i>	50
<i>Hoofdstuk VII</i>	64
<i>Hoofdstuk VIII</i>	80
<i>Hoofdstuk IX</i>	97
<i>Hoofdstuk X</i>	106
<i>Hoofdstuk XI</i>	110
<i>Hoofdstuk XII</i>	124
<i>Hoofdstuk XIII</i>	133
<i>Hoofdstuk XIV</i>	144
<i>Hoofdstuk XV</i>	166
<i>Hoofdstuk XVI</i>	179
<i>Hoofdstuk XVII</i>	192
<i>Hoofdstuk XVIII</i>	212
<i>Hoofdstuk XIX</i>	223
<i>Hoofdstuk XX</i>	232

Hoofdstuk I

Ik ben koffiehandelaar en woon op de Lauriergracht nummer 37 te Amsterdam. Romans schrijven of iets wat daarop lijkt, is nooit mijn gewoonte geweest. Daarom heb ik lang gearzeld voor ik een paar extra riemen papier bestelde en aan dit boek begon, dat u, waarde lezer, nu in handen hebt en dat u toch zult moeten uitlezen, of u nu zelf koffiehandelaar bent of wat anders.

Niet alleen heb ik nooit iets van dien aard geschreven, ik lees zulke boeken zelfs niet graag. Ik ben een zakenman. Jarenlang heb ik mij afgevraagd waartoe die werken eigenlijk dienen, en ik sta verbaasd over de onbeschaamdheid waarmee menige dichter of romancier u verhalen opdist die nooit zijn gebeurd en vaak ook nooit hadden kunnen gebeuren. Als ik, in mijn positie -- ik ben koffiehandelaar op de Lauriergracht 37 -- aan een principaal, dat wil zeggen aan iemand die koffie verkoopt, een opgave deed waarin ik slechts een klein gedeelte van de leugens verwerkte die de kern vormen van gedichten en romans, dan zou hij mij onmiddellijk laten vallen en zijn zaken overbrengen naar Busselinck & Waterman, die ook koffiehandelaars zijn -- maar hun adres hoeft u niet te weten. Daarom pas ik er wel voor op om romans te schrijven of onware dingen te beweren. Ik heb altijd opgemerkt dat mensen die dat wel doen, er meestal slecht aan toe raken.

Ik ben drieënveertig jaar, bezoek al twintig jaar de Beurs, en mag mij dus wel een man van ervaring noemen. Hoeveel firma's heb ik niet ten onder zien gaan! En als ik de oorzaak zocht, bleek bijna altijd dat zij in het begin al een verkeerde richting hadden ingeslagen.

Mijn stelregels zijn, en blijven, Waarheid en Gezond Verstand -- met uitzondering natuurlijk van de Heilige Schrift. Die verkeerde richting begint al bij onze kinderroep Van Alphen, al in zijn allereerste regel over "lieve kleine kindertjes". Wat bezielde die

oude heer in 's hemelsnaam om zich uit te roepen tot bewonderaar van mijn zusje Geertruida, die schele ogen had, of van mijn broertje Gerard, die altijd in zijn neus peuterde? Toch beweert hij dat hij die verzen "uit liefde" heeft gezongen. Als kind dacht ik vaak: "Beste man, ik zou je wel eens willen ontmoeten, en als je me dan de knikkers weigerde die ik van je vroeg, of de letters van mijn naam in chocolade -- ik heet Batavus -- dan zou ik je voor een leugenaar houden." Maar ik heb Van Alphen nooit gezien; hij was al dood, geloof ik, toen hij ons wijsmaakte dat mijn vader mijn beste vriend was en dat mijn hondje zo dankbaar was -- wij hebben nooit honden gehouden, die beesten zijn veel te vies -- terwijl ik toch veel meer op had met kleine Paul Winser, die bij ons om de hoek woonde in de Batavierstraat.

Allemaal leugens! En zo gaat de opvoeding maar door: "Het nieuwe zusje kwam van de groentevrouw in een grote kool." "Alle Nederlanders zijn dapper en edelmoedig." "De Romeinen waren blij dat de Bataven hen lieten leven." "De bey van Tunis kreeg buikpijn toen hij de Nederlandse vlag hoorde wapperen." "De hertog van Alva was een monster." "Het eb hield in 1672 wat langer aan, enkel om de Nederlanden te beschermen." Onzin! Holland is Holland gebleven omdat onze voorouders wisten hoe ze hun zaken moesten regelen en omdat zij de ware godsdienst hadden -- dát is de reden. Daarna komen er nog meer leugens. "Een meisje is een engel." Wie dat het eerst heeft bedacht, had zeker geen zusters. Liefde is een zaligheid; je vliegt met je geliefde naar het einde van de aarde. De aarde heeft geen einde, en zulke liefde is larie. Niemand kan zeggen dat ik niet op goede voet sta met mijn vrouw -- zij is een dochter van Last & Co., koffiehandelaars -- niemand kan iets op ons huwelijk aanmerken. Ik ben lid van de deftige sociëteit Artis, en zij heeft een Indische sjaal die zeven pond, dertien shilling en vier pence heeft gekost, maar toch zijn wij nooit in zo'n dwaze liefde vervallen dat wij naar de uiteinden van de aarde wilden vluchten. Toen wij trouwden, maakten wij een uitstapje naar Den Haag. Daar kocht zij flanel, waar ik nog altijd hemden van draag; verder heeft onze liefde ons nooit gedreven. Dus zeg ik: allemaal onzin en leugens! En is mijn huwelijk daarom minder gelukkig dan dat van mensen die van pure liefde tering krijgen of zich de haren uit het hoofd trekken? Of denkt u dat mijn huishouden minder ordelijk zou zijn als ik zeventien jaar geleden mijn bruid in verzen had beloofd dat ik met haar zou trouwen? Onzin! Ik had dat evengoed gekund als ieder ander; het maken van verzen is beslist een makkelijker vak dan ivoordraaien, anders zouden die bonbons met spreukjes

niet zo goedkoop zijn. Vergelijk hun prijs maar eens met die van twee biljartballen. Tegen verzen heb ik niets. Zet de woorden desnoods in een regel, maar zeg niets wat niet waar is. Dus:

"De klok slaat vier en het regent niet meer."

Daar heb ik niets tegen, mits het inderdaad vier uur is en het werkelijk is opgehouden met regenen. Maar is het kwart voor drie, dan kan ik, die mijn woorden niet in verzen zet, rustig zeggen: "Het is kwart voor drie en het heeft opgehouden met regenen." De rijmer daarentegen moet, omdat het "niet meer" regent, per se "vier" zeggen. Of de tijd of het weer moet worden veranderd, en er ontstaat een leugen.

Niet alleen het rijmen lokt de jeugd tot onwaarheid. Ga naar de schouwburg en hoor wat voor leugens men u daar opdist. De held van het stuk wordt gered van de verdrinkingsdood door iemand die op het punt staat failliet te gaan. Daarna, zo wordt ons verteld, schenkt hij zijn redder de helft van zijn vermogen -- iets wat onmogelijk waar kan zijn, zoals ik u zal aantonen. Toen onlangs mijn hoed door de wind in de Prinsengracht woei, gaf ik de man die hem terugbracht twee stuivers, en hij was tevreden. Ik weet heel goed dat ik iets meer had moeten geven als hij mijzelf uit het water had gehaald, maar zeker niet de helft van mijn vermogen; want als dat zo was, zou ik bij twee keer in het water vallen helemaal geruïneerd zijn.

Het ergste van die toneelvoorstellingen is dat het publiek zo aan onwaarheden went dat het ze gaat bewonderen en toejuichen. Ik zou al die klappers wel in het water willen gooien om te zien hoeveel van hen het meenden. Ik, die de waarheid liefheb, verklaar hierbij dat ik niet de helft van mijn vermogen betaal om eruit gevist te worden. Wie daar geen genoeg mee neemt, hoeft mij niet aan te raken. Alleen op zondag zou ik iets meer geven, vanwege mijn gouden ketting en mijn beste jas.

Ja, velen worden meer door het toneel bedorven dan door romans, want zien is geloven. Met blik en kant van papier ziet alles er zo aantrekkelijk uit -- tenminste voor kinderen en voor mannen die niet in zaken zijn. En zelfs als zij armoede willen voorstellen, is het meestal weer een leugen. Een meisje van wie de vader failliet is gegaan, werkt om het gezin te onderhouden. Goed. U ziet haar op het toneel naaien, breien of borduren. Tel nu eens de steken die zij gedurende een hele akte maakt. Zij praat, zij zucht, zij loopt naar het raam, zij doet alles behalve werken. Een gezin dat van zulk werk kan

leven, heeft waarlijk niet veel nodig. Dit meisje is natuurlijk de heldin. Zij heeft een paar verleiders de trap af geduwd en roept voortdurend: "O moeder, moeder!" en zo stelt zij de Deugd voor. Een mooie deugd, die er een jaar over doet om een paar kousen te breien! Geeft dit alles u geen valse voorstelling van deugd en van "werken voor de dagelijkse kost"? Allemaal onzin en leugens!

Dan keert haar eerste minnaar terug, die vroeger kopiist was maar nu schatrijk is, en trouwt met haar. Weer een leugen. Wie geld heeft, trouwt niet met de dochter van een bankroetier. U denkt misschien dat zoiets op het toneel als uitzondering kan doorgaan, maar het publiek vat de uitzondering op als regel en raakt daardoor ontwricht: het leert toe te juichen wat elke fatsoenlijke handelaar of koopman in de wereld belachelijke waanzin zou vinden.

Toen ik trouwde, waren wij met zijn dertien op het kantoor van mijn schoonvader, Last & Co. -- en er werd daar heel wat zaken gedaan, dat kan ik u verzekeren.

En dan nog meer toneelleugens: waarom gaat de achterdeur altijd vanzelf open wanneer de held met stijve, toneelachtige passen wegloopt om zijn vaderland te dienen?

En dan die beloonde Deugd! Ach, ach! Zeventien jaar ben ik nu koffiehandelaar op de Lauriergracht 37, ik heb heel wat meegemaakt, maar ik schrik nog altijd als ik zie hoe de brave, eenvoudige waarheid wordt verdraaid. Beloonde Deugd, kom nou! Alsof deugd een handelswaar is! In de wereld is het niet zo, en het is maar goed dat het niet zo is, want waar bleef anders de verdienste als deugd altijd werd beloond? Waarom dan toch zulke schandelijke leugens verzinnen?

Neem bijvoorbeeld Lucas, de pakhuisjongen, die al bij de vader van Last & Co. in dienst was -- de firma heette toen nog Last & Meyer, maar de Meyers zijn eruit -- die was in mijn ogen een eerlijk man. Er is nooit één koffieboon zoekgeraakt; hij ging stipt ter kerke en dronk geen druppel. Toen mijn schoonvader op zijn buiten te Driebergen verbleef, beheerde deze man het huis, de kas en alles. Eens betaalde de bank hem zeventien gulden te veel, en hij bracht ze terug. Nu is hij te oud en te jichtig om nog te werken, en daarom lijdt hij gebrek, want in ons grote bedrijf hebben wij jonge, flinke kerels nodig. Lucas is dus een zeer deugdzaam man geweest -- maar wordt hij beloond? Geeft een prins hem diamanten of een fee lekkere diners? Welnee, hij is arm en blijft arm,

en dat moet ook zo zijn. Ik kan hem niet helpen. Wij hebben actieve jonge mensen nodig voor onze uitgebreide zaken; maar als ik iets voor hem kon doen, zou zijn verdienste beloond worden met een gemakkelijk leven nu hij oud is. Stel dat alle pakhuisjongens en alle andere mensen deugdzzaam werden, dan zou iedereen in deze wereld beloond worden en bleef er geen bijzondere beloning over voor het hiernamaals. Maar op het toneel verdraaien ze alles -- ze maken van alles leugens.

Ik ben zelf ook deugdzzaam, maar vraag ik daarom een beloning? Wanneer mijn zaken goed gaan, zoals meestal; wanneer mijn vrouw en kinderen gezond zijn, zodat ik geen dokters nodig heb; wanneer ik ieder jaar een klein sommetje opzij kan leggen voor mijn oude dag; wanneer Fred zich netjes gedraagt zodat hij mijn plaats kan innemen als ik mij terugtrek op mijn buiten bij Driebergen -- dan ben ik volkomen tevreden. Maar dat alles is slechts een natuurlijk gevolg van de omstandigheden en van het feit dat ik mijn zaken goed behartig. Ik eis niets voor mijn deugd; en dat ik een deugdzzaam man ben, blijkt uit mijn liefde voor de waarheid, die slechts onderdoet voor mijn grote gehechtheid aan het geloof. Ik zou u daarvan graag overtuigen, waarde lezer, want dat is mijn verontschuldiging voor het schrijven van dit boek. Een even sterke hartstocht is mijn liefde voor de zaken.

Ik ben koffiehandelaar op de Lauriergracht 37. Welnu, lezer, dit boek is ontstaan uit mijn onwrikbare liefde voor de waarheid en uit mijn ijver voor de handel. Ik zal u vertellen hoe het allemaal is gekomen. Maar nu moet ik u voor enige tijd verlaten, want ik moet naar de Beurs. Daarom nodig ik u uit voor het volgende hoofdstuk. Neem dit kaartje maar mee; het kan u van nut zijn. Kijk, hier is mijn kaartje -- ik ben de "& Co." sinds de Meyers eruit zijn -- de oude Last is mijn schoonvader:

Last & Co., Koffiehandelaars, Lauriergracht 37.

Hoofdstuk II

Het is stil op de koffiebeurs. De voorjaarsveiling zal het wel weer goedmaken. Denkt u echter niet dat wij niets te doen hebben. Bij Busselinck & Waterman is het nog stiller. Het is een rare wereld. Wie twintig jaar lang de Beurs bezoekt, krijgt heel wat ervaring. Stel u voor dat ze geprobeerd hebben -- ik bedoel Busselinck & Waterman -- mij de klandizie van Ludwig Stern af te kapen. Omdat ik niet weet of u bekend bent met de Beurs, zal ik u vertellen dat Stern een vooraanstaand koffiehandelaar in Hamburg is, die altijd bij Last & Co. zijn zaken deed. Volkomen toevallig kwam ik erachter -- ik bedoel dat knoeierij van Busselinck & Waterman. Ze hadden aangeboden de courtage met een kwart procent te verlagen. Het zijn lage kerels, anders niet. En kijk nu eens wat ik heb gedaan om hen de pas af te snijden. Iemand in mijn plaats zou misschien aan Ludwig Stern hebben geschreven "dat wij de courtage ook wel wilden verlagen en dat wij hoopten op consideratie wegens de lange diensten van Last & Co."

Ik heb berekend dat onze firma in de laatste vijftig jaar vierhonderdduizend gulden aan Stern heeft verdiend. Onze verbinding dateert nog uit de tijd van het continentaal stelsel, toen wij koloniale waren en dergelijke vanuit Helgoland smokkelden. Nee, ik verlaag de courtage niet.

Ik ben naar het Polen-koffiehuis gegaan, heb pen en papier besteld en geschreven:

"Dat wij, vanwege de vele geachte opdrachten uit Noord-Duitsland, onze zaken hadden uitgebreid" -- het is de zuivere waarheid -- "en dat dit een vergroting van ons personeel noodzakelijk maakte" -- het is waar: nog gisteravond zat onze boekhouder na elfen op kantoor om zijn bril te zoeken -- "dat wij vooral behoefte hadden aan fatsoenlijke, ontwikkelde jongemannen voor de Duitse correspondentie. Dat er weliswaar vele jonge Duitsers in Amsterdam wonen die over de vereiste eigenschappen beschikken, maar dat een fatsoenlijke firma" -- het is de zuivere waarheid -- "gelet op de lichtzinnigheid en zedeloosheid van de jongemannen, op het dagelijks toenemend aantal avonturiers, en met het oog op de noodzaak om zedelijk gedrag hand in hand te laten gaan met nauwkeurigheid bij de uitvoering van orders" -- let wel, het is de waarheid en

niets dan de waarheid -- "dat zo'n firma -- ik bedoel Last & Co., koffiehandelaars, Lauriergracht 37 -- niet voorzichtig genoeg kon zijn bij het aannemen van nieuwe krachten."

Alles is de zuivere waarheid, lezer. Weet u dat de jonge Duitser die altijd bij de zeventiende pilaar op de Beurs stond, er met de dochter van Busselinck & Waterman vandoor is gegaan? Onze Marie wordt in september ook dertien.

"Dat ik de eer had van de heer Saffeler te vernemen" -- Saffeler reist voor Stern -- "dat het geachte hoofd van de firma, Ludwig Stern, een zoon had, de heer Ernest Stern, die gaarne enige tijd in een Nederlands huis werkzaam zou willen zijn."

"Dat ik, indachtig hieraan" -- hier verwees ik opnieuw naar de zedeloosheid van employés en ook naar de geschiedenis van die dochter van Busselinck & Waterman; het kan geen kwaad om dat te vertellen -- "dat ik, indachtig hieraan, van harte gaarne de Duitse correspondentie van onze firma aan de heer Ernest Stern wilde aanbieden."

Uit kiesheid vermeed ik elke toespeling op honorarium of salaris; toch schreef ik:

"Dat, indien de heer Ernest Stern bij ons aan de Lauriergracht 37 zou willen verblijven, mijn vrouw voor hem zou zorgen als een moeder en zijn linnengoed in huis zou laten verstellen" -- dat is de zuivere waarheid, want Marie naait en breid voortreffelijk -- en ten slotte dat wij een godsdienstig gezin waren.

Die laatste zin kan geen kwaad, want de Sterns zijn luthers. Ik heb de brief gepost. U begrijpt dat de oude heer Stern zijn zaken moeilijk aan Busselinck & Waterman kon geven als zijn zoon bij ons op kantoor zat.

Ik ben zeer benieuwd naar antwoord. Maar laten wij terugkeren tot mijn boek.

Een tijd geleden liep ik op een avond door de Kalverstraat en bleef staan kijken in een winkel waar een kruidenier bezig was een hoeveelheid

"Java middling, fine, yellow, Cheribon-koffie, licht beschadigd"

uit te zoeken, wat mij zeer interesseerde, want ik ben erg nieuwsgierig. Plotseling bemerkte ik naast mij, voor de etalage van een boekwinkel, een heer die ik meende eerder te hebben gezien, al kon ik mij met de beste wil niet herinneren waar. Ook hij scheen mij te herkennen, want wij keken telkens naar elkaar. Ik moet bekennen dat ik te zeer in de vervalste koffie opging om meteen te zien wat ik later wel opmerkte, namelijk dat zijn

kleren zeer armoedig waren; anders had ik geen aandacht aan hem geschonken. Maar opeens dacht ik: misschien is hij handelsreiziger voor een Duitse firma die een betrouwbare makelaar zoekt. Hij had een nogal Duits gezicht en zag er ook wel wat naar uit; hij was blond, met blauwe ogen, en er was iets aan hem waardoor men hem voor een vreemdeling hield. In plaats van een fatsoenlijke winterjas droeg hij een sjaal of plaid en hij zag eruit alsof hij juist een lange reis achter de rug had. Ik meende een klant te zien en gaf hem mijn kaartje: "Last & Co., koffiehandelaars, Lauriergracht 37." Hij nam het aan, hield het bij het gaslicht en zei:

"Ik dank u, maar ik heb mij vergist; ik dacht het genoeg te hebben een oude schoolkameraad te zien, maar... Last... dat is niet de goede naam."

"Pardon," zei ik, want ik ben altijd beleefd, "ik ben de heer Droogstoppel -- Batavus Droogstoppel; Last & Co. is de firma, koffiehandelaars op de Lauriergracht 37."

"Wel, Droogstoppel, ken je mij niet? Kijk me recht in het gezicht."

Hoe langer ik hem aankeek, des te sterker herinnerde ik mij hem te hebben gezien; maar vreemd genoeg maakte zijn gezicht op mij de indruk alsof ik buitenlandse parfums rook. Lach niet, lezer; straks zult u wel zien hoe dat kwam. Ik voel mij volkomen zeker dat hij geen druppel reukwerk bij zich had, en toch rook ik iets heel sterks, iets wat mij herinnerde aan... toen wist ik het!

"Was jij het," zei ik, "die mij uit de handen van die Griek heeft gered?"

"Zeker," zei hij, "en hoe maak je het?"

Ik vertelde hem dat wij met zijn dertienen op kantoor waren en dat wij het druk genoeg hadden, en vroeg toen hoe het hem was vergaan -- iets waar ik later spijt van had, want het bleek dat zijn geldelijke omstandigheden niet rooskleurig waren, en ik houd niet van arme mensen, omdat het meestal hun eigen schuld is: de Heer zou iemand die Hem trouw heeft gediend niet in de steek laten. Had ik maar gezegd: "Wij zijn met zijn dertienen" en "ik wens je goedenavond", dan was ik van hem af geweest; maar door die vragen en antwoorden werd het met de minuut moeilijker hem af te schudden. Toch moet ik bekennen dat u dit boek niet in handen zou hebben gehad als ik hem wél had afgeschud, want het dankt zijn ontstaan aan die ontmoeting! Ik houd ervan om alles van de zonnige kant te bezien, en wie dat niet doen, zijn ontevreden schepsels; die kan ik niet

uitstaan. Ja, ja, het was dezelfde persoon die mij uit de klauwen van die Griek had gered! Denkt u echter niet dat ik door zeerovers gevangen was genomen of dat ik in de Levant een vechtpartij had gehad. Ik heb u al verteld dat ik na mijn huwelijk met mijn vrouw naar Den Haag ben geweest, waar wij het museum hebben bezichtigd en flanel hebben gekocht in de Veenestraat -- de enige uitstap die mijn uitgebreide zaken te Amsterdam mij ooit hebben toegestaan. Nee, het was om mij dat hij die Griek een bloedneus sloeg, omdat hij zich altijd met andermans zaken bemoeide. Het was, meen ik, in 1834, in september, tijdens de kermis te Amsterdam. Omdat mijn ouders een dominee van mij wilden maken, leerde ik Latijn. Later heb ik mij vaak afgevraagd waarom je Latijn moet verstaan om in het Nederlands te kunnen zeggen: "God is goed." Enfin, ik ging naar de Latijnse school, nu gymnasium geheten, en er was kermis -- in Amsterdam, bedoel ik. Op de Westermarkt stonden kramen; en als u, lezer, Amsterdammer bent en ongeveer van mijn leeftijd, dan herinnert u zich nog wel dat in een daarvan een wonderschoon meisje met zwarte ogen stond, gekleed als een Griekse; haar vader was ook een Griek, of zag er tenminste zo uit. Zij verkochten allerlei reukwerken. Ik was juist oud genoeg om het meisje zeer mooi te vinden, zonder de moed te hebben haar aan te spreken. Zo'n poging zou trouwens vruchteloos zijn geweest, want een meisje van achttien vindt een jongen van zestien nog een kind, en daarin heeft zij groot gelijk. Toch gingen wij gymnasiasten altijd naar de Westermarkt om dat meisje te zien.

Degene die nu met de plaid voor mij stond, was destijds ook met ons meegegaan, al was hij enkele jaren jonger dan de rest en dus nog te kinderachtig om naar de Griekse schone te kijken; maar hij was de primus van de klas -- want hij was zeer knap, dat moet ik toegeven -- en hij was dol op spelen, stoeien en vechten; daarom was hij erbij. Terwijl wij van een afstand naar het Griekse meisje keken -- wij waren met zijn tienen, geloof ik -- en beraadslaagden hoe wij kennis met haar konden maken, besloten wij ons geld bij elkaar te leggen om iets te kopen. Maar toen was het erg moeilijk te beslissen wie zo brutaal zou zijn om het meisje aan te spreken. Iedereen wilde het wel, maar niemand durfde. Wij lootten en ik werd gekozen. Nu beken ik eerlijk dat ik niet van gevaar houd; ik ben echtgenoot en vader en vind iedereen die zich in gevaar begeeft een dwaas: dat kunt u in de Bijbel lezen. Het is voor mij een grote voldoening dat ik over gevaar en dergelijke dingen nog precies zo denk als vele jaren geleden. Ik had nog altijd dezelfde mening als op die avond toen ik met de twaalf stuivers die wij bij elkaar hadden gelegd in

mijn hand vlak voor de kraam van de Griek stond. Maar uit valse schaamte durfde ik niet te zeggen dat ik het niet aandurfde; bovendien werd ik tegen mijn zin naar voren geduwd, want mijn kameraden gaven mij een zet, en voor ik het wist stond ik voor de kraam.

Ik zag het meisje niet; ik zag niets. Alles werd groen en geel voor mijn ogen... ik stamelde de eerste aorist van een werkwoord dat ik niet kende...

"Plait-il?" zei zij. Ik herstelde mij een beetje en ging verder: "Μῆντιν ἀεῖδε, θεά" en "dat Egypte een geschenk van de Nijl was"... Ik ben er zeker van dat ik kennis met haar zou hebben gemaakt als niet op dat ogenblik een van mijn kameraden mij zo'n stomp in de rug had gegeven dat ik met geweld tegen de kraam aanviel. Ik voelde een greep in mijn nek, een tweede veel lager, en voor ik over mijn toestand had kunnen nadenken, zat ik binnen in de tent bij de Griek, die mij in zeer verstaanbaar Frans toesnauwde dat ik een "gamin" was en dat hij de "police" zou roepen. Nu was ik heel dicht bij het meisje, maar het gaf mij volstrekt geen plezier. Ik huilde en smeekte om genade, want ik was doodsbang. Maar er was geen ontkomen aan; de Griek pakte mij bij de arm en schopte mij. Ik keek om naar mijn kameraden. Die ochtend hadden wij nog over Scaevola gelezen, die zijn hand in het vuur stak -- en in onze Latijnse thema's vonden wij dat zo mooi en verheven -- och! niemand bleef om zijn hand voor mij in het vuur te steken!! Dat dacht ik tenminste. Maar plotseling stormde onze vriend met de plaid, of Sjaalman zoals wij hem voortaan zullen noemen, door de achteringang de kraam binnen. Hij was toen noch groot noch sterk en pas dertien jaar, maar een dapper en vlug kereltje. Ik zie nog de vonken in zijn ogen; hij gaf de Griek een vuistslag en ik was gered. Later hoorde ik dat de Griek hem behoorlijk heeft afgeranseld, maar omdat ik het vaste beginsel heb mij nooit met andermans zaken te bemoeien, ben ik onmiddellijk weggelopen en heb ik het niet gezien.

Dat is de reden waarom zijn gezicht mij zo sterk aan parfums herinnerde, en hoe gemakkelijk het in Amsterdam is om ruzie met een Griek te krijgen.

Daarna, telkens wanneer die man met zijn kraam op de Westermarkt stond, ging ik ergens anders mijn vertier zoeken.

Omdat ik zeer gesteld ben op wijsgerige opmerkingen, mag ik wel zeggen hoe wonderlijk alles in deze wereld met elkaar samenhangt. Als de ogen van dat meisje lichter waren geweest, als haar haren korter waren geweest, of als de jongens mij niet tegen de

kraam hadden geduwd, dan zou u dit boek nu niet lezen: wees dus dankbaar voor alles wat er gebeurd is. Geloof mij, alles in de wereld is goed zoals het is, en die ontevreden mensen die altijd vol klachten zitten, zijn mijn vrienden niet. Daar hebt u Busselinck & Waterman alweer... maar ik moet verder, want ik wil mijn boek af hebben voor de grote voorjaarsveiling van koffie. Om de waarheid te zeggen -- want ik houd van waarheid -- vond ik het hoogst onaangenaam die persoon weer te ontmoeten. Ik zag in één oogopslag dat hij geen kennis was om trots op te zijn. Hij zag zeer bleek, en toen ik hem vroeg hoe laat het was, wist hij het niet! Dat zijn dingen die een man opmerkt die twintig jaar of langer de Beurs heeft bezocht en daar zaken heeft gedaan. Ik heb menige krach meegemaakt.

Ik dacht dat hij rechtsaf zou slaan en ging daarom linksaf; maar kijk, hij sloeg ook linksaf, en zo zat ik met hem opgescheept; toch hield ik in gedachten dat hij niet wist hoe laat het was, en zag tegelijk dat zijn jas tot aan zijn kin was dichtgeknoopt, wat een zeer slecht teken is, zodat ik niet veel sprak. Hij vertelde mij dat hij in Indië was geweest, dat hij getrouwd was en kinderen had. Alles goed en wel; maar dat interesseerde mij weinig. Op de Kapelsteeg -- ik was daar nooit eerder doorheen gegaan, want het is geen fatsoenlijke steeg -- maar ditmaal wilde ik rechtsaf slaan en door de Kapelsteeg lopen -- wachtte ik tot dat steegje juist achter ons lag, om hem duidelijk te maken dat hij rechtdoor moest, en toen zei ik zeer beleefd -- want ik ben altijd beleefd: je weet nooit of je iemand later nog eens nodig kunt hebben -- "Ik ben zeer verheugd u weer te hebben gezien, mijnheer... en... en, goedenavond... Ik moet deze kant uit." Toen keek hij mij als een idioot aan, zuchtte, en greep opeens een van de knopen van mijn jas vast... "Beste Droogstoppel," zei hij, "ik moet je iets vragen."

Ik rilde over mijn hele lichaam. Hij wist niet hoe laat het was en moest mij iets vragen! Natuurlijk antwoordde ik dat "ik geen tijd had en naar de Beurs moest", hoewel het avond was; maar als je twintig jaar of langer de Beurs hebt bezocht... en iemand vraagt je iets zonder te weten hoe laat het is... Ik maakte de knoop los, nam beleefd afscheid -- want ik ben altijd beleefd -- en ging door de Kapelsteeg, waar ik anders nooit kom omdat het niet deftig is, en deftigheid gaat mij boven alles. Ik hoop dat niemand mij heeft gezien.

Hoofdstuk III

De volgende dag, toen ik van de Beurs thuiskwam, vertelde Fred mij dat er iemand aan de deur was geweest die mij wilde spreken. Uit de beschrijving begreep ik dat het Sjaalman was. Hoe had hij mij in 's hemelsnaam weten te vinden -- o ja, natuurlijk, dat kaartje!

Het voorval deed mij meteen besluiten de kinderen van school te halen, want het is hoogst onaangenaam om twintig of dertig jaar later nog last te hebben van een oude schoolkameraad die in plaats van een jas een sjaal draagt en niet eens weet hoe laat het is. Ik heb Fred ook verboden om naar de Westermarkt te gaan wanneer daar kramen staan.

De dag daarop ontving ik een brief met een groot pak. Ik begon onmiddellijk te lezen:

"Beste Droogstoppel!" -- Ik vind dat hij "Mijnheer" had moeten schrijven, want ik ben makelaar. -- "Gisteren ben ik bij u aan huis geweest met de bedoeling u een gunst te vragen. Ik meen dat gij in welstand leeft" -- dat is waar, wij zijn met zijn dertien op kantoor -- "en ik zou gaarne van uw krediet gebruik maken voor een zaak die van groot gewicht voor mij is." -- Zou men niet eerder denken dat hij mij een opdracht voor de voorjaarsveiling wilde geven? -- "Door vele tegenslagen bevind ik mij enigszins in geldnood." -- Enigszins! Hij had geen hemd aan zijn lijf; dat noemt hij enigszins! -- "Ik kan mijn lieve vrouw niet alles verschaffen wat het leven aangenaam maakt, en de opvoeding van mijn kinderen lijdt onder geldelijke belemmeringen, zodat zij niet is zoals ik zou wensen." -- Het leven aangenaam maken... opvoeding van kinderen... Denkt hij soms dat hij voor zijn vrouw een abonnementskaart voor de opera wil nemen en zijn kinderen in een gymnasium te Genève wil plaatsen? Het was herfst en bitter koud; hij woonde op een zolderkamer zonder vuur. Toen ik die brief ontving, wist ik dat nog niet, maar later ben ik bij hem geweest en ik erger mij nog steeds aan de dwaze toon van zijn schrijven. Wat duivel! Wie arm is, mag dat gerust zeggen; er moeten arme mensen zijn, dat is noodzakelijk in de maatschappij. Als hij geen aalmoes vraagt en niemand lastigvalt, kan zijn armoede mij niet schelen, maar de zaak verdoezelen is hoogst ongepast. Laten wij eens zien wat hij verder te zeggen heeft.

"Daar ik voor mijn gezin moet zorgen, heb ik besloten gebruik te maken van een talent waarvan ik meen dat het mij is geschonken. Ik ben dichter" -- Och kom, lezer, u weet hoe ik en alle verstandige mensen over zulke dingen denken -- "en schrijver. Reeds als kind heb ik mijn gevoelens in verzen uitgedrukt, en ook later heb ik de gewaarwordingen van mijn ziel altijd in dichtvorm neergeschreven. Ik meen enige waardevolle stukken te hebben gemaakt en zoek daarvoor een uitgever. Hierin ligt nu de moeilijkheid. Ik ben bij het publiek onbekend, en de boekverkopers oordelen over werken meer naar de reputatie van de schrijver dan naar de waarde van de inhoud." -- Precies zoals wij over koffie oordelen naar de reputatie van het merk. -- "De verdienste van mijn werk kan alleen door uitgave worden vastgesteld; en de boekhandelaren verlangen vooruitbetaling van alle onkosten" -- daarin hebben zij volkomen gelijk -- "hetgeen mij thans niet gelegen komt. Ik ben echter zo overtuigd dat mijn boek de onkosten zal dekken, dat ik er mijn woord voor durf te geven, en daar onze ontmoeting van eergisteren mij daartoe aanmoedigt" -- dat noemt hij aanmoediging! -- "heb ik besloten u te vragen borg voor mij te willen zijn bij een boekverkoper voor de kosten van een eerste druk, al ware het slechts van een klein boekje. Ik laat u de keus uit de werken voor dat eerste proefstuk. In het bijgaande pak zult u vele handschriften vinden, waaruit gij kunt zien dat ik veel heb gedacht, gewerkt en ondervonden" -- ik heb nooit gehoord dat hij enig beroep uitoefende -- "en als ik niet vreemd ben aan het talent om mij goed uit te drukken, zal mijn geringe succes niet aan gebrek aan indrukken te wijten zijn. In de hoop op een welwillend antwoord blijf ik uw oude schoolkameraad" -- en hij ondertekende met zijn naam; maar ik maak daar een geheim van, want ik wil niemands naam in diskrediet brengen.

Waarde lezer, gij begrijpt hoe dwaas ik mij voelde toen ik plotseling makelaar in verzen werd. Ik ben er zeker van dat Sjaalman -- zo blijf ik hem maar noemen -- mij bij daglicht nooit zoiets zou hebben durven vragen; fatsoen en waardigheid laten zich niet verbergen; maar het was avond, en daarom neem ik het hem niet kwalijk.

Natuurlijk wilde ik niets met die onzin te maken hebben. Ik had het pak moeten terugsturen, maar ik wist niet waar hij woonde en hoorde verder niets van hem. Ik dacht dat hij ziek was of gestorven. Vorige week was er een partij bij de Rosemeyers, die suikerhandelaars zijn. Fred ging voor het eerst met ons mee; hij is zestien en ik vind het goed dat een jongeman op die leeftijd iets van de wereld ziet; anders gaat hij naar de

Westermarkt of ergens anders heen. De meisjes hadden piano gespeeld en gezongen, en bij het dessert plaagden zij elkaar over iets wat in de voorkamer scheen te zijn gebeurd terwijl wij in de achterkamer whist speelden -- iets waarbij Fred betrokken was.

"Ja, ja, Louise," zei Betsy Rosemeyer, "jij hebt gehuild. Papa, Fred heeft Louise aan het huilen gemaakt."

Mijn vrouw zei dat Fred voortaan niet meer mee mocht als hij zo ondeugend was; zij dacht dat hij Louise had geknepen of iets dergelijks, wat niet betamelijk is, en ook ik maakte mij gereed om er een paar woorden over te zeggen, toen Louise uitriep: "Nee, nee, Fred was heel lief; ik zou willen dat hij het nog eens deed!"

"Wat dan?" Hij had haar niet geknepen; hij had iets voorgedragen, dat was alles. Natuurlijk wil de vrouw des huizes bij het dessert wat vertier hebben -- dat houdt het gezelschap levendig. Mevrouw Rosemeyer meende dat wat Louise aan het huilen had gemaakt ons ook zou amuseren, en vroeg daarom aan Fred, die rood werd als een kalkoen, om het nog eens te doen. Ik begreep niet wat hij had uitgevoerd; ik kende zijn hele repertoire, dat bestond uit "Het bruiloftsfeest der goden", de boeken van het Oude Testament in rijm, en een episode uit "De bruiloft van Camacho", waar jongens altijd zo van houden omdat het nogal grappig is; en wat daar nu in kon zitten dat iemand aan het huilen maakte, was mij een raadsel; het is waar, een meisje van die leeftijd huilt gauw. "Kom, Fred! Toe nou!" -- en Fred begon.

Om de nieuwsgierigheid van de lezer niet nodeloos te rekken, zeg ik meteen dat zij thuis, voor zij weggingen, het pak van Sjaalman hadden opengemaakt en dat Fred en Marie daaruit een sentimenteel stuk hadden gevist dat mij later heel wat last heeft bezorgd. Dit boek dankt zijn ontstaan aan dat pak, en te zijner tijd zal ik daar op gepaste wijze rekenschap van geven; want ik houd ervan bekend te maken dat ik de waarheid liefheb en een goed zakenman ben. -- Last & Co., koffiehandelaars, Lauriergracht 37.

Fred droeg iets voor dat vol onzin was. Een jongeman schreef aan zijn moeder dat hij verliefd was geweest en dat zijn liefje met een ander was getrouwd -- daarin had zij, dunkt mij, groot gelijk -- maar dat hij toch altijd heel veel van zijn moeder hield. Is die bewering nu waar of niet? Denkt u dat er zoveel woorden voor nodig zijn om dat te zeggen? Hoe dan ook, ik had een stuk brood met kaas op en was bijna klaar met mijn

tweede peer toen Fred zijn verhaal beëindigde. Maar Louise huilde opnieuw, en de dames zeiden dat het heel mooi was.

Toen vertelde Fred, die meende, geloof ik, dat hij een meesterstuk had ten gehore gebracht, dat hij het had gevonden in een pak dat bij mij aan huis was bezorgd door de man met de sjaal; en ik legde de heren uit hoe dat was gekomen, maar ik zei niets over het Griekse meisje, omdat Fred erbij zat, en evenmin over de Kapelsteeg. Iedereen vond dat ik volkomen gelijk had gehad die man af te schudden. Straks zult u zien dat er in dat pak ook dingen van meer solide waarde zaten, waarvan er enkele in dit boek zullen verschijnen, omdat zij de koffieveilingen van de Compagnie betreffen.

Later vroeg de uitgever mij of ik niet aan het werk het stuk of gedicht wilde toevoegen dat Fred had voorgedragen. Ik heb daarin toegestemd, maar ik wens dat men weet dat ik niet verantwoordelijk ben voor de daarin uitgedrukte gevoelens. Allemaal onzin. Ik onthoud mij echter van opmerkingen wegens gebrek aan ruimte. Ik merk alleen op dat het gedicht te Padang is geschreven, in 1843, en dat Padang-koffie van een mindere soort is:

Moeder! 'k ben wel ver van 't land, Waar mij 't leven werd geschonken, Waar mijne eerste tranen blonken, Waar ik opwies aan uw hand; Waar uw moedertrouw der ziel Van den knaap haar zorgen wijdde En hem liefdrijk stond ter zijde, En hem ophief als hij viel;

Schijnbaar scheurde 't lot de banden, Die ons bonden, wreed van een,... 'k Sta hier wel aan vreemde stranden Met mij zelf, en God... alleen,...

Maar toch, moeder, wat me griefde, Wat mij vreugd gaf of verdriet, Moeder! twijfel aan de liefde, Aan het hart uws lievlings niet!

't Is nog naauwlijks twee paar jaren, Toen ik 't laatst op gindschen grond Zwijgend aan den oever stond Om de toekomst in te staren; Toen ik 't schoone tot mij riep Dat ik van die toekomst wachtte En het heden stout verachtte En mij paradijzen schiep;

Toen, door alle stoornis heen Die zich opdeed voor mijn schreên, 't Hart zich koen een uitweg baande, En zich droomend zalig waande...

Maar die tijd, sinds 't laatst vaarwel Hoe gezwind ons ook onttoegen, Onbevatbaar bliksemsnel, Als een schim voorbijgevlogen,... O, hij liet in 't voorwaartsgaan, Diepe, diepe sporen staan!

'k Proefde vreugde en smart met één, 'k Heb gedacht en 'k heb gestreden, 'k Heb gejuicht en 'k heb gebeden,... 't Is me als vlogen eeuwen heen!

'k Heb naar levensheil gestreefd, 'k Heb gevonden en verloren, En, een kind nog kort te voren, Jaren in één uur doorleefd....

'k Minde een meisje. Heel mijn leven Scheen mij door die liefde schoon; 'k Zag in haar een eerekroon, Als een eindloon van mijn streven, Mij door God ten doel gegeven;-- Zalig door den reinen schat,

Die Zijn zorg mij toegewogen, Die Zijn gunst geschonken had, Dankte ik met een traan in de oogen;... Liefde was met godsdienst één, En 't gemoed, dat opgetogen, Dankend opsteeg tot den Hoogen Dankte en bad voor haar alleen!...

Zorgen baarde mij die liefde, Onrust kwelde mij het hart, En ondraaglijk was de smart, Die mij 't week gemoed doorgriefde. 'k Heb slechts angst en leed gegaêrd, Waar ik 't hoogst genot verwachtte, En voor 't heil waarnaar ik trachtte, Was mij gif en wee bewaard....

'k Vond genot in 't lijdend zwijgen! 'k Stond standvastig hopen daar; Onspoed deed den prijs mij stijgen,... 'k Droeg en leed zoo graag voor haar! 'k Telde ramp noch onspoedsslagen, Vreugde schiep ik in verdriet, Alles, alles wilde ik dragen,... Roofde 't lot mij haar slechts niet.

Wat is min die eens begon, Bij de liefde mèt het leven 't Kind door God in 't hart gedreven Toen het nog niet staam'len kon?.. Toen het aan de moederborst, Naauw den moederschoot onttoogen, 't Eerste vocht vond voor den dorst, 't Eerste licht in Moederoogen?...

Neen, geen band die vaster bindt, Vaster harten houdt omsloten, Dan de band, door God gesloten, Tusschen 't moederhart en 't kind En een hart, dat zóó zich hechtte Aan het schoon, dat even blonk, Dat mij niets dan doornen schonk, En geen enkel bloempje vlechte,... Zou datzelfde hart de trouw Van het moederhart vergeten;--- En de liefde van de vrouw, Die mijne eerste kinderkreten Opving in 't bezorgd gemoed,--- Die mij, als ik weende, suste, Traantjes van de wangen kuste,... Die mij voedde met haar bloed?...

'k Ben hier vèr van wat het leven Ginds ons zoets en schoons kan geven; En 't genot van d' eerste jeugd, Vaak geroemd en hoog geprezen, Kan wel hier mijn deel niet wezen; 't Eenzaam harte kent geen vreugd.

Steil en doornig zijn mijn paden, Onspoed drukt mij diep ter neêr, En de last mij opgeladen Knelt me, en doet het hart mij zeer;--- Laat het slechts mijn tranen tuigen, Als zoo menig moed'loos uur Me in den boezem der Natuur, 't Hoofd zoo treurig neêr doet buigen,...

Vaak als mij de moed ontzong, Is de zucht mij schier ontvloten: "Vader! schenk mij bij de dooden, Wat het leven mij niet schonk!--- Vader! geef me aan gene zijde, Als de mond des doods mij kust,--- Vader! geef me aan gene zijde Wat ik hier niet smaakte... RUST!"

Maar, bestervend op mijn lippen, Steeg die beê niet tot den Heer,... 'k Boog wel beê mijn knieën neer,--- 'k Voelde wel een zucht me ontglippen,--- Maar het was: "nog niet, o Heer! Geef mij eerst mijn moeder weêr!"